

BRÓN (281) *sb f*

-ón (24), -oń (7); -ón *Mącz* (12), *KochPs*, *KochFrag*, *WyprPl* (2), *SarnStat*; -oń *KochFr*, *KochProp*;
-óń : -oń *KochJez* (1 : 1), *GórnTroas* (3 : 1), *OrzJan* (3 : 3); -ón- (19), -on- (11); -ón- *Mącz* (4),
OrzQuin, *KochPs* (2), *KochJez* (3); -on- *KochBr*, *PudłFr*, *JanNKar*; -ón- : -on- *OrzJan* (2 : 2), *SarnStat*
(7 : 6).

sg *N* brón (41). \diamond *G* bróni (52), bróniej (19), brónie (1); -i *MetrKor*, *ComCrac*, *UstPraw*,
KwiatKsiąż, *BielSpr*, *PaprPan* (2), *ModrzBaz* (14), *Calag*, *KochPs*, *SkarŻyw* (2), *StryjKron* (2),
CzechEp, *KochJez* (2), *NiemObr* (2), *KochBr*, *BielSjem*, *PudłFr*, *Phil* (2), *CzahTr* (3), *SkarKazSej* (2);
-ěj *BielKron*, *OrzQuin*, *GórnDworz*, *ActReg*, *GrabowSet*; -i : -ěj *RejZwierz* (1 : 1), *Mącz* (1 : 3),
CzechRozm (1 : 3), *GórnRozm* (3 : 1), *OrzJan* (2 : 2), *SarnStat* (2 : 3); -ěj : -e *Calep* (1 : 1). \diamond *D* bróni
(1). \diamond *A* brón (57), brónią (1) *CzechRozm* 178v. \diamond *I* brónią (71). \diamond *pl N* brónie (2). \diamond *G* bróni (7)
MiechGlab, *BibRadz*, *GórnDworz*, *BielSpr*, *ModrzBaz*, *StryjKron*, *PowodPr*, brón *KwiatKsiąż* (2). \diamond
D bróni(a)m (1). \diamond *A* brónie (9), bróni (4); -e *BielKron* (2), *KwiatKsiąż*, *Prot*, *ActReg* (2), *RybGęśli*;
-i *StryjKron*, *JanNKar*, *KlonWor*; -e : -i *BielSpr* (2 : 1). \diamond *I* bróniami (13).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

*Wszystko, co służy do walki; oręż, uzbrojenie; arma Mącz, Calag, Calep, Cn; telum Modrz, Cn; lancea Vulg; sagitta Calag; gladius, vasa PolAnt; armatura Cn (281) : Item Brony tha tha [!] aby przy łzoby myeli Naprzod drzewo, myecz a thełak tho ielt kord a zadney yney rzeczy bandz tho maley albo wielkiey, tho ielt fthpicze deky noza Na profto nycz ynego v łziebye myeczy nyemaya thakiego czo by [było] kv brony łzłufchalo. MetrKor 26/62v, 26/62; BierEz Sv; OpecŻyw 84v, 98v; MiechGlab 27; MurzOrt B2v; wthen čás dopiro łie rozmaíte rzeczy według poštepku łwyátá łámego wynarzály. Ták walki y bronye ku walce/ yáko y inłse rzemiełłá dla rołkólłnego žycya. GliczKsiąż H2; GroicPorz dv; Ktoby z bronią do łądu albo ná syem przyłzedł/ á komu gwałł vczynił/ táki ná gárdle ma być karan. UstPraw C, B4v [2 r.], C; RejZwierz 6 [2 r.], 33v, 143, aav; Spułtółzú žiemie Ałsyriyłkú mieczem/ á žiemie Nemrotowę broniámi łwemi [Et confringent terram Assur in gladio et terram Nimrod in gladiis suis PolAnt; et terram Nemrod in lanceis eius Vulg] BibRadz Mich 5/6, Iudith 14/1, 2, 1.Mach 11/51; bronie mieli/ łuki/ łtrzály/ kije kołciámi záłádzone. BielKron 443, 64v, 242v, 280v, 342v, 451, 456; To iuz rotmiłtrz/ co łuka na chłopy u pługa/ A iego przednieyłza broń toczona maczuga. KochSat A3; KwiatKsiąż N2v, N3, N3v, O2 [2 r.], O4; Hostilia arma, Nieprzyacielska brón/ zbroyá Mącz 159b; Missile, Włzeláka brón którú moze ciłnać álbo łtrzelić. Mącz 225b, 135c [2 r.], 161d, 162d, 235b, 446d, 460c, 489a; OrzQuin N4; iáko ten rycerz wiewłzú łławę odnołi/ ktory łztukę telko kordá w rękú máiac/ ránný/ y námdlony/ przez woylko łie przebiję/ nižli ow/ ktory dobrze opátrzywłzy ciáło łwe/ zbroiá/ y broniámi/ zdrowý/ á łwieży/ kilká ich ná hárczu s koniá zbdzie. GórnDworz Aa2v, Ev, Fv, Z4v; bronią ich [Słowaków] łzábłá á tarcze máłe/ Máią drudzy Rohátyny/ y Rułznice/ kámiełmi z gor cíłkáiác/ wiele Ludzi zbijú poćilki. BielSpr 66, 4, 5v, 15, 21v, 22v (9); KochMon 20, 31; BudBib Iudith 14/1; 1.Mach 5/43; CzechRozm 178v, 253, 253 marg, **2, **6; w iego domku nie niemálz/ iedno ołzczępy/ przyłbice/ rułznice/ miecze/ y włzeláka inłza broń [praeter lanceas, galeas, bombardas, ferrum, arma Modrz] ModrzBaz 32; zda łię być potrzebna rzecz/ zákázáć/ áby žaden w miełcie [...] niełmiál nołić broni włzelákiey ku łzkodzeniu y obrázeniu*

vczynioney. [*tela et arma cuiuscunque generis Modrz*] *ModrzBaz* 63v; by zaśię [...] niepożyczał ieden v drugiego zbroie y broni. [*belli instrumenta Modrz*] *ModrzBaz* 111v, 22, 63, 63v, 94v, 101v (18); Wyiąć broń z rány. Extrahere sagittam de vulnere. *Calag* 121a, 554a, 559b; *KochPs* 65; *SkarŻyw* 373, 374; *MWilkHist* D; Dziś ielzce tám w tych polach náyduią Ruńnice stároświeckie/ łzpady/ przyłbice/ y miecze/ tákże oštrogi zárdzewiałe/ y w Werkach w dworze Biskupim wiśi záwiefionych kilka broni/ co chłopci wyoráli. *StryjKron* 487, 265, 537, 572, 607, 642, 702; *KochJez* A2, A2v, A4 [3 r.]; *NiemObr* 19; *KochFr* 110; *KochBr* 152; Broń wálzá niechay będzie tarcz/ drzewo/ gránaty *BielSjem* 33, 22, 33; *PudłFr* 46; *GórnRozm* E2v; L4v, M2, N2; *KochProp* 13; *ActReg* 27, 75, 182; Arma – Bron, zbroią. *Calep* 96a; Inermis – Bez broniei, bez oręza. Inarmo – Bron odeimuię. *Calep* 530a; Lancearius – Lanczknecht ołzczep za bron nośfáci. Lanceatus – Ołzczep za bron maiaci. *Calep* 580b; Peltatus – Huffarż, ten ktori tarczą za bron mą. *Calep* 771a; Soliferreum – Bron z łzczerego zelaza *Calep* 989b, 163a, 288b; *Phil* E4 [4 r.]; *GórnTroas* 26, 47, 65; *GrabowSet* T3v; *KochFrag* 40; *OrzJan* 29, 33, 39, 53, 62 (13); *WyprPl* A3v, B; *LatHar* 728; *WujNT Luc* 11/22, *Ioann* 18/3, 2. *Cor* 10/4; *JanNKar* A4; żaden [...] áby nieśmiał przyieźdźć y przychodzić z brónią/ y z żadnémi innémi bróniami okróm mieczá/ kordá/ łzáble/ łzpady. A ktoby śmiał z łtrzelbą álbo z iáką inśzą brónią włzeláką przyiechác [...] áby piąćiądziesięt grzywien winy był karan *SarnStat* 871, 499, 857, 858; *KlonKr* A3v, E2; *PowodPr* 20, 36, 53, 77; ktorzy [*anielskie wojska*] poydą rozłzykowáni iáko do bitwy [...] ze włzytkim ryłztunkiem/ y ármatą/ y bróniami/ y ogromnością woienną. *SkarKaz* 6a; *CzahTr* E4v; *SkarKazSej* 681a; *KlonFlis* H; *KlonWor* 22, 33.

Zwroty: »bronią bronić [czego], broniony« (2): nie mniimaycie by przodkowie názy, póspolitego dobra bronią bronili *BielŻyw* 126; A to o łpóeczńem ludźi stowárzyłzeniu/ ktore domá obyczáymi y práwem bywa rządzone/ á ná vkráinie bronią od nieprzyaciéla bronione [*armis ab hoste defenditur Modrz*]/ niech będzie powiedźiano *ModrzBaz* 128.

»z bronią chodzić, chodzenie z bronią« [*szyk zmienny*] = *być uzbrojonym* (8): Abowiem wedle Práwá/ Podwoyłki nie má z bronią chodzić. *GroicPorz* g4, h2 [2 r.]; Nośzą cí zakonnicy [*Krzyżacy*] białe płázcze á ná nich krzyżyki czarne/ brod nie gołá/ z bronią chodzą. *BielKron* 346, 272v; *BielSpr* 59; Y zátem vrołoby to zeby ludźie boiác się zábić/ niechodziliby z bronią/ y ták náłzá Polśká zniewieściáláby. *GórnRozm* E3, C2.

»czynić bronią« = *walczyć* (3): przeráziwłzy lewy rog nieprzyaciéłski/ bierz łie prędko/ czyniác mężnie włzelką bronią/ ták ręką/ póciłki/ drzewy/ rohátynámi/ áż przydziełz do Czalu nieprzyaciéłskiego [!]. *BielSpr* 20v, 10; Co ielłize cí z ktoremi łpráwę mamy [...] mocą á bronią znami czynić chcą [*vi et armis nobiscum pugnare velint Modrz*]: toż dopiro broni náłzey dostác mamy. *ModrzBaz* 104.

»do broni się ćwiczyc, broni ćwiczenie, ćwiczenie około broni« (4): *KwiatKsiąz* O; A przeto tákowe łzkoły y w náłzey Rzeczypóspolitey byłyby bárzo potrzebne/ w ktorychby się młodźi ludźie do włzelákiey broni [*armis omnis generis Modrz*] ćwiczyli. *ModrzBaz* 111v; á żadney teź broni ćwiczenia [*armorum exercitationem Modrz*] nieopułzcziáią [*Turcy*] *ModrzBaz* 113, 111. *Cf* »broni używác, używanie«.

»broni doby(wa)ć, dobycie, dobywanie; broń dobywać; dobyta broń« [szyk zmienny] (17): *ComCrac* 18; *UstPraw* B4v; Abowiem ięft [...] rzecz mało [!] przyłtoyna. Dopiro łać do Węgier y daley po Konie/ Gdy widzim przeciw łobie iuż dobyte bronie. *Prot* B4; *GórnDworz* Q4; *PapPan* Z2; Y Doctorá tego/ ktoryby miałto lekarftwá dał choremu truciżnę/ łrózeyby práwo łkárác miało/ niź gdyby dobywłzy broniey/ iáwnie człowieká zábił. *GórnRozm* B4v; *ActReg* 50; *Phil* E4 [2 r.]; (*marg*) Bronieý dobyćie (-) A ktoby broni dobył włzędzie/ ma bydź karan dwudzieftą grzywien. *SarnStat* 16, 22, 782; Iákoż my teraz [...] tychże broni [...] mamy [...] przeciw teyże Ewángeliey dobywác? *PowodPr* 43; *CzahTr* E3v, G4; Iákie záś łwary/ zwády/ y wrzálki/ y broni dobywánia miedzy nimi bywáią/ włtyd powiádác. *SkarKazSej* 694b.

»broni dostać [= *dobyć*]«: Co ięllize ći z ktoremi łpráwę mamy [...] mocą á bronią známi czynić chcą: toż dopiro broni náłzey doftác mamy. [*arma nostra expedienda sunt Modrz*] *ModrzBaz* 104.

»mieć się do broni«: *Omnia prius experiri quam armis, sapientem decet*. To ięft Mądreemu pirwey włzego przyłtoi łkółztowác/ Niźli łię mieć do broni á huffy łzykowác *ModrzBaz* 104.

»nosić broń [*czyj*]« = *być* *czyim giermkim* (4): Y rzekł ku łłudże łwemu kthory nołł broń iego [*Dixitque Saul armigero suo*] *BibRadz* 1.Reg 31/4; kthory nołł broń Ioábá łyná Sárwie [*armiger Ioab filii Seruiah*] *BibRadz* 2.Reg 23/37, *Iudic* 9/54, 1.Reg 31/6.

»broń ostrzyć [*na kogo*]« = *mieć zamiar walczyć z kim*: Iáko [...] to Krolełtwo [...] w cále zołstawáło? [...]: nieták bronią: bo ią ieden ná drugiego ołtrzył *PowodPr* 20.

»z bronią poczynác«: lud młody w pole wywodźili thák iezdny iáko piefzy łzykuięcy ie/ á wkáziąc im iáko kthory ma łtać/ á iáko łie záchowác/ iáko z bronią poczynác *BielSpr* 9v.

»broń podnieść, podnosić, wznosić« = *wystąpić zbrojnie* (4): *RejZwierz* 143; *PapPan* I3v; á przeciw Polakom przyłięgli nigdy broni nie podnołć *StryjKron* 647; *OrzJan* 91.

»z bronią się targać«: połpolicie ná ty ktorzy z nim pijáli z bronią łię targał y wiele przyiáćioł ták pobił *StryjKron* 482.

»z bronią umieć, umiejętność z broniami« [szyk zmienny] (4): áby vmiał [*dworzanin*] dobrze s káżdą bronią/ ták piefzo/ iáko y ná koniu [...] Po vmiejętnołci tedy z broniami/ chcę to mieć [*u dworzanina*] żeby z łuku dobrze łthrzelał/ pięknie łtał zá nim/ dociágał/ y miał dobrą rozrywkę *GórnDworz* E2v; vmiejętność z rozmáitemi broniami/ nie telko mu łie do potrzeby przygodzi/ ále y do krothochwile *GórnDworz* E2v, I7v.

»broni używác, używanie« [szyk zmienny] (7): *GórnDworz* E2v; *BielSpr* 11; gdzie włzytkim zábroniwłzy vzywánia broni [*gladiorum usu Modrz*] odiyto włzeláką przyczynę/ y wykonánia y karánia. *ModrzBaz* 64; Bo á iáko koniem powroćić/ iáko łtrzelbę czynić/ iáko broni vzywác/ [*quomodo armis utetur Modrz*] iáko kopiją łkládác może/ kto tego pirwey namniey niekółztował? *ModrzBaz* 110; Ktemu teź y ono rozmáite broni vzywánie ábo ćwiczenie [*exercitia armorum Modrz*] niema być opufzczáne *ModrzBaz* 111; *GórnRozm* E2v; *SarnStat* 1315.

»bronią władać« (2): Vmiey łuk miernie ciágnąc/ umiey bronią władać *KochSat* C2v; Nauczyl mię bronią władać *KochPs* 25.

Wyrażenia: »chłopska broń« = *maczuga*: Sparus, sparum, Chłopska bróń krziwa pałká mácułgá/ bengel nie kłórzi zowá *Mqcz* 404b.

»broń drewniana«: A przeto/ choćiaby kto bronią drewnianą [*telo ligneo Modrz*]/ choćia żelazną/ ábo kámieniem ręcznym/ ábo ręką bliźnego nieprzyacielńkie bił/ ták iżby vmárł [...] zá mężoboycę ma być policzon *ModrzBaz* 78v.

»broń drzewiec«: Y tákże kázdego z nich vzbroił/ nie thák bronią tarcz ábo drzewiec [*non clipei et hastae munitione*] iáko onymi łowy y przenałepźym napominániem *BibRadz* 2.*Mach* 15/11.

»krotka broń«: Iuż fię ná oflep dárli ieden ná drugiego S krotką bronią niemierzył oręża długiego *StryjKron* 255.

»marsowa broń« = *wojenna broń*: *ModrzBaz* 120v cf »sroga broń«.

»ostra broń; broń ostra« (5 : 3): yzem ya nyenayachal [...] a nym gonył pod danyh Crolia iego myłosci sbronya ostra zmyeczem dobythem mayącz wrąkv syekierką *ZapWar* 1531 nr 2434, 1504 nr 1922, 1510 nr 2079, 1520 nr 2251, 1532 nr 2414; Kto był kto wniosł napierwey ná świat oftre bronie/ Mufiál mieć łeb żelazny y hártowne łkronie *RybGęśli* B2; *KlonKr* B4; *CzahTr* I3v.

»broń pociskna; pociskna broń« (1 : 1): Telum, Belt/ łtrzała/ cymbulc y włzeláka broń poćiskna. *Mącz* 442c; *Viriculum*, Pociskna brón którą Grekowie Gełtron zową. *Mącz* 499a.

»broń ręczna«: podwyszamy zápláčení pieniężne głowy łzlácheckiey/ ad duplum: to iest/ głowę zábitą bronią ręczną/ ná dwie ście y cztérdzieści grzywien: á z rufznice/ ná cztery łtá y osmdzieśiát grzywien. *SarnStat* 612.

»broń rycerska« (2): *LubPs* Ev; zebrawłzy fię też ktorzy iedno mogli znieć broń rycerłką [*ab omni cingente accincto*] záłádźili fię ná gránicách. *BibRadz* 4.*Reg* 3/21.

»sroga broń« (2): bo [*księża*] báwiąc fię kościelnemi łpráwami [...] łrogą Márłową bronią báwić fię [*arma horrentia Martis tractare Modrz*] niemogą *ModrzBaz* 120v; *PowodPr* 7.

»broń tarcz«: *BibRadz* 2.*Mach* 15/11 cf »broń drzewiec«.

»broń wojenna; wojenna broń« (4 : 1): Arma, Woyenna brón/ Zbroyá *Mącz* 16b, 296d; *BielSpr* 16v; *BudBib* 1.*Mach* 15/7; *SarnStat* 122.

»wzruszenie broni«: A to więc bywa czáfu pokoiu/ poki fię ielzcze żadne wzruszenia broni [*motus armorum Modrz*] nieukázuią/ y żadne podeyrzanie woyny niegruchnie. *ModrzBaz* 102.

»broń zwyczajna«: [*aby żaden*] ze włzeláką bronią/ okróm zwyczajnýy/ to iest/ mieczá/ kordá/ łzábłe/ koncérzá/ łzpady/ przyiechác wáżyć łie nie śmiál *SarnStat* 15.

»broń żelazna; żelazna broń« = *ferrum Mącz*; *telum ferreum Modrz*; *arma ferrea PolAnt* (2 : 1): Przed bronią żelazną vćiekác będzie *BibRadz* *Iob* 20/24; *Ferrum aliquando pro gladio accipit*, Miáłto mieczá/ kordá/ y yney żelazney bróni. *Mącz* 124d; *ModrzBaz* 78v. Cf »broń drewniana«.

Szeregi: »miecze i broń«: Bo łumienie złęgo żywotá będzie ie trwożyc/ miecze y broń [*gladios et arma Modrz*] z rąk będzie im wytrącác *ModrzBaz* 113.

»broń i tarcz« (2): á dał poczynić wiele broni y tarczy [*Et fecit gladios in multitudinem et clypeos*] *BibRadz* 2.*Par* 32/5; *KochPs* 48.

»zbroja albo (i) broń« (2): Zbroiá álbo broni ich byłá miecze długie/ rohátyny/ łuki *BielKron* 336; *StryjKron* 265.

»bronią a mocą; mocą a bronią« = *armis et vi Modrz (1 : 1)*: á co rozboiowi może być podobnieyźego/ iedno chćieć bronią á mocą dořtáwác tego częgoby právem á rozřádkiem dořtáwác trzebá? *ModrzBaz 63v, 104*.

W przeni (10) : Ale moiá broń vmié/ y więźnióm folgowác. *GórnTroas 28*; z kimem ná przek/ tám moiá broń zmierza *RybGęśli C2v*.

Zwrot: »ciác, skłuc [kogo] jego własná, włáściwą bronią« [*szyk zmienny*] (2): Moy miéły řtarce tyś był w młodości twoyey barzo rozumnym człowiekiem/ á tak go iegoś włáściwą bronią [...] řkłół. *KwiatKsięż E3*; Ale miedzy inym trefnym rzeczeniem/ tho [*słowo dwuwykładne*] ma řwá ořobná wdzięczność/ kiedy kto te řłowá ktoremi go dotkniono przyřwřzy/ obroći rzecz ná tego kto go doiechał/ y iegoź go włáfná tnie bronią. *GórnDworz Q*.

Wyrażenia: »broń duchowna; duchowna broń« (1 : 1): tedy řię teź dla tego vdał do duchowney bronii/ to iest do řłowá Bożego *CzechEp 173; LatHar 10*.

»řłomiana broń«: á miáło niego [*słowa bożego*]/ řłomiáney bronii/ wymyřłow/ y vřtaw ludzkich vżywa *NiemObr 19*.

»broń sprawiedliwořci«: Ale we wřzytkim řtawmy řámych řiebie iáko řłudzy Boży/ w ćierpliwořci wielkieu/ [...] w mowie prawdy/ w mocy Bożey/ przez broń řprawiedliwořci [*per arma iustitiae*] po řrówicy/ y po lewicy *WujNT 2.Cor 6/7*.

Szeregi: »bron a horęź«: y żebyřmy řie teź bronili/ broń á horęźa nam [*Pismo řwięte*] dodawa. *Leop A3v*.

»zbroja i broń«: A zás ták rozumieymy/ że napřednieyřza zbroiá y broń nářzá w pokáianiu á w Modlitwie naleźy [*arma nostra in poenitentia et precatione posita Modrz*] *ModrzBaz 128*.

Synonimy: *arma, armata, oręże, zbroja*.